

Maruszczak, Henryk

Warunki posadowienia oraz koncepcja i technika budowy wałów obronnych wczesnośredniowiecznego grodziska w Guciowie, pow. Zamość, w świetle analizy ich przekroju geologicznego

Archeologia Polski Środkowowschodniej 4, 144-147

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

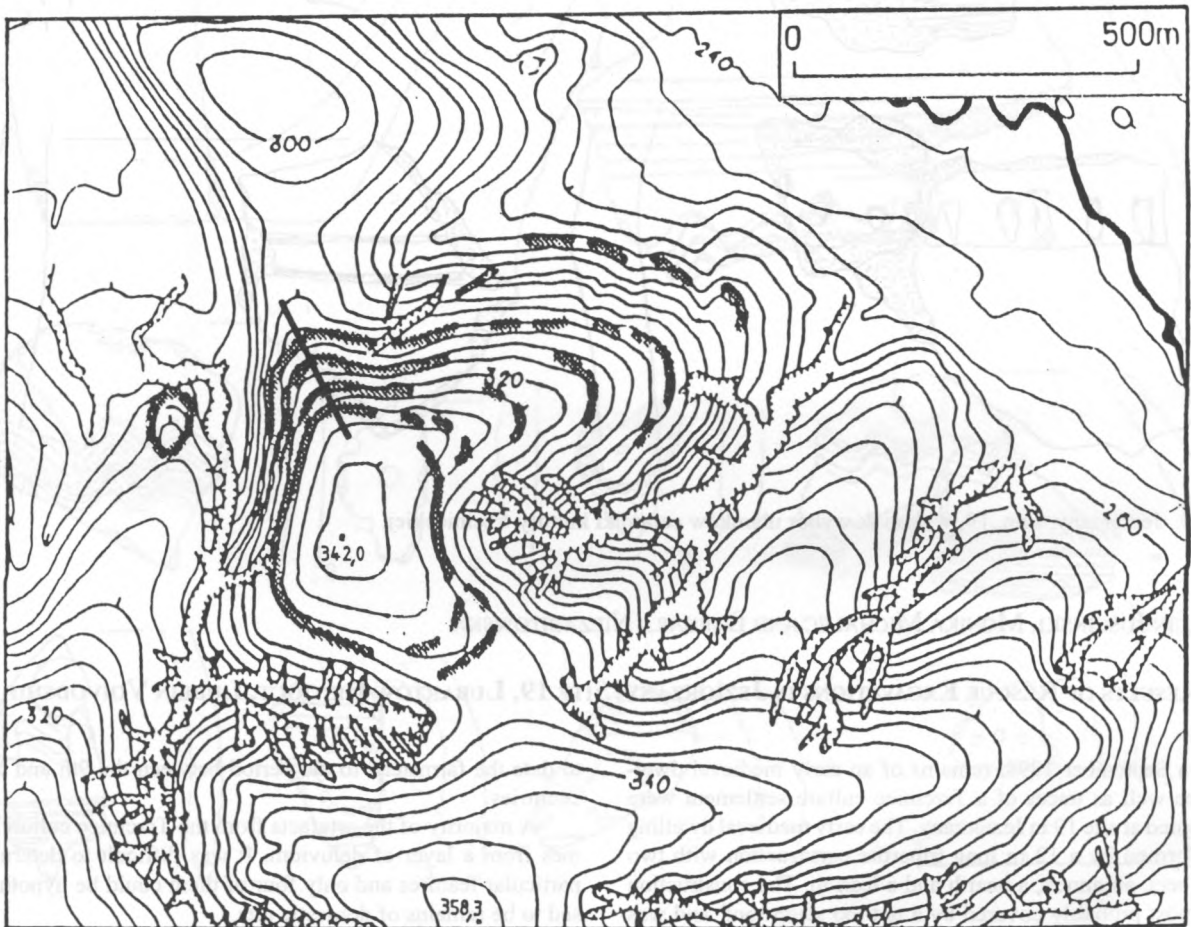
Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

HENRYK MARUSZCZAK

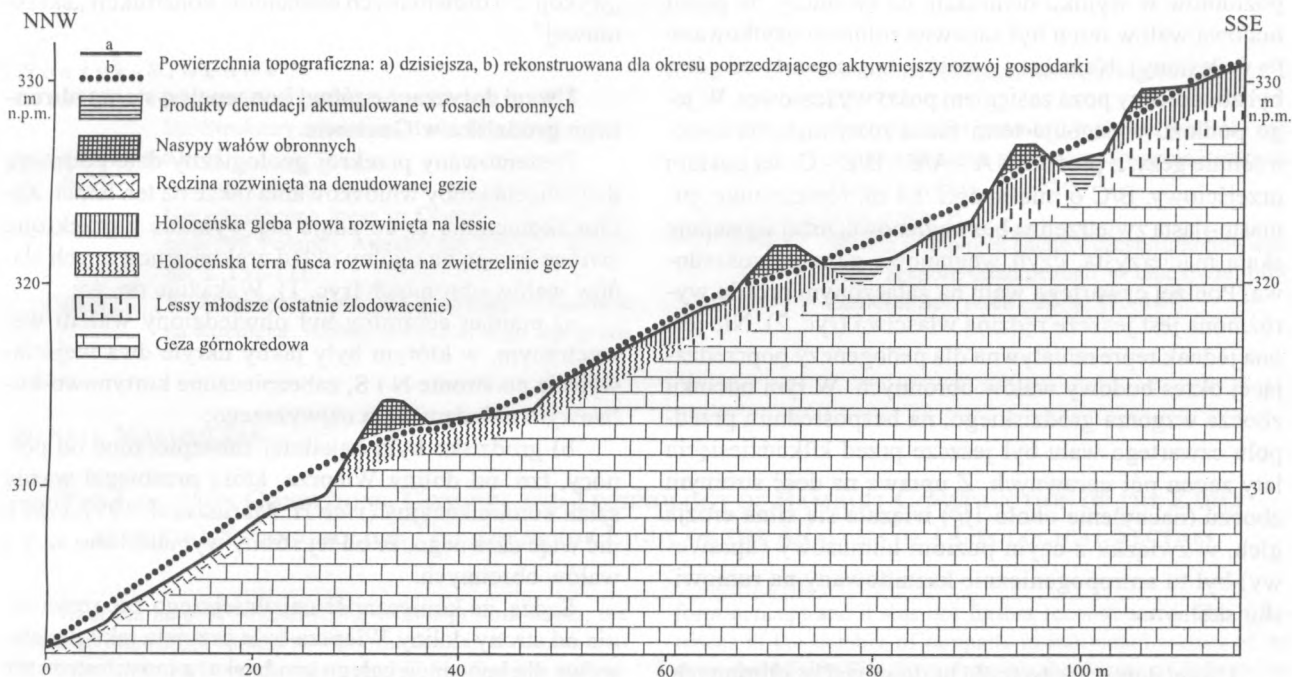
**WARUNKI POSADOWIENIA ORAZ KONCEPCJA I TECHNIKA BUDOWY WAŁÓW OBRONNYCH
WCZESNOŚREDNIOWIECZNEGO GRODZISKA W GUCIOWIE, POW. ZAMOŚĆ,
W ŚWIETLE ANALIZY ICH PRZEKROJU GEOLOGICZNEGO**

W latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych w rejonie grodziska guciowskiego wykonałem, oprócz badań odkrywek, kilkadziesiąt wierceń badawczych ręcznym świdrem glebowym. Prace te przeprowadziłem przede wszystkim w kontekście studium zróżnicowania pokrywy lessowej na Rostoczu Środkowym (H. Maruszczak 1995). Zgromadzone w ten sposób dane faktyczne, po uzupełnieniach, umożliwiły także podjęcie próby geologicznej i geomorfologicznej interpretacji układu wałów obronnych grodziska guciowskiego (H. Maruszczak 1997). W roku 1997 i 1998 wykonałem dodatkowo 12

wierceń badawczych dla dokładniejszego określenia budowy czterech bardzo dobrze zachowanych wałów obronnych w NW sektorze grodziska (ryc. 1). Podjęcie tego zadania było ułatwione dzięki temu, że budowa wzgórza grodziskiego jest bardzo prosta; pod cienką pokrywą lessową występują górnokredowe gezy, dzięki czemu prawie wszystkie wiercenia z 1997 i 1998 r. sięgały do podłoża skalnego. Na podstawie tych wierceń sporządzony został przekrój ilustrujący zróżnicowanie podłoża geologicznego oraz gleb pierwotnych z okresu poprzedzającego budowę wałów (ryc. 2).

Ryc. 1. Gućów, grodzisko. Ukształtowanie terenu oraz układ zachowanych części (wg H. Maruszczaka 1997); cięcie pionowe poziomic 5 m. Linie przekroju geologicznego NW zbocza góry grodziskiej zaznaczono kreską ciągłą.

Ryc. 2. Guciów, grodzisko. Przekrój geologiczny NW zbocza góry grodziskiej z wałami obronnymi badanymi w 1997 i 1998 r.; opracował H. Maruszczak w 1998 r.

Charakterystyka wałów obronnych.

W analizowanym sektorze grodziska wybudowano je w górnej części zbocza doliny Wieprza, na wysokości 310-330 m n.p.m. (ryc. 1). Zbocze to jest zalesione co najmniej od końca XVIII w.; dzięki temu wały są dobrze zachowane. Ich skarpy zewnętrzne, wznoszące się 3,0-4,5 m, są nachylone od 28-30° do 42-45°. Skarpy wewnętrzne są znacznie niższe, przeważnie 0,7-1,2 m, o nachyleniach 14-24°. Miąższość dotychczas zachowanych części nasypów wałowych wynosi co najmniej 0,8 m, ale nie przekracza 2,0 m (w osiach wałów).

Nie ulega wątpliwości, że pierwotne wysokości wałów były wyraźnie większe w okresie ich budowy i późniejszego użytkowania, tzn. około 1000 lat temu. W XI/XII w. funkcje grodziska zapewne straciły na aktualności w okresie kształtowania się granicy państwa piastowskiego i Rusi kijowskiej. W przejściowym okresie, po zaniechaniu jego utrzymywania, system obronny podlegał degradacji. Świadczą o tym w szczególności formy rzeźby typu wąwozowego, rozcinające cały prezentowany system wałów po wschodniej stronie opracowanego przekroju geologicznego (vide ryc. 1). Po okresie degradacji nastąpiła względna stabilizacja pod osłoną odnawiającej się roślinności; wskazują na to profile glebowe rozwinięte na zachowanych częściach nasypów wałów obronnych.

Gleby rozwinięte na nasypach wałów obronnych.

Mają one cechy słabo zaawansowanych w rozwoju gleb

(typu płowego ?), o następującym układzie poziomów genetycznych: A - A/E - B - C. Pod poziomem humusowym (A) występuje słabo zaznaczony poziom przemywania (A/E); łączna ich miąższość wynosi 0,2-0,4 m. Poziom brunatnienia nie wykazuje dostrzegalnych oznak iluwacji frakcji koloidalnych, dlatego oznaczyłem go symbolem B, a nie Bt (ten drugi symbol stosowany jest dla leśnych gleb płowych rozwiniętych na lessach). Tych cech profilu glebowego nie należy interpretować jako bezwzględnej oznaki krótkotrwałości procesu pedogenetycznego. Należy bowiem podkreślić, że rozwijał się on tutaj w obrębie małych wypukłych form antropogenicznych, szybko „tracących”, zasoby wilgoci gruntowej (duży spływ powierzchniowy, szybka infiltracja i wzmożone parowanie wsiąkających wód opadowych).

Gleby występujące w podłożu wałów obronnych. Są one znacznie lepiej wykształcone, gdyż rozwijały się w dłuższym okresie czasu w holocenie. Są to leśne gleby płowe rozwinięte na lessach oraz *terra fusca* należące do grupy pararedzin rozwiniętych na gezach. Gleby płowe mają profil typu: A - Ee - Bt - B/C - C. Pod poziomem humusowym (A) o miąższości około 0,1 m jest wyraźny poziom przemywania-lugowania (Ee). Najbardziej miąższy (do 0,7 m) poziom iluwialny charakteryzuje się wzbogaceniem zawartości frakcji koloidalnej (Bt); poniżej jest poziom przejściowy (B/C) i wreszcie utwór macierzysty, czyli less węglanowy (C). Gleba ta miejscami jest „ogłowiona”, czyli pozbawiona górnych

poziomów w wyniku denudacji, co świadczy, że przed budową wałów teren był zapewne rolniczo użytkowany (= wylesiony). Najniższy z wałów, tzn. czwarty od góry, był zbudowany poza zasięgiem pokrywy lessowej. W jego podłożu występuje terra fusca rozwinięta na zwietrzelinie gezy, z profilem: A - A/E - B/C - C. Jej poziom przejściowy, B/C o miąższości 0,4 m, reprezentuje gliniasto-ilasta zwietrzelina bezwęglanowa; niżej występuje skała macierzysta, czyli węglanowa geza górnokredowa. Poniżej czwartego wału na załączonym profilu wyróżniona jest jeszcze rędzina właściwa (ryc. 2). Nie jest ona jednak reprezentatywna dla pedogenezy poprzedzającej okres budowy wałów obronnych. W tym odcinku zbocza wzgórza grodziskiego, na bezpośrednim przedpolu czwartego wału był jeszcze przed kilkudziesięcioletni laty zagon pól uprawnych. Z uprawą na dość stromym zboczu (nachylenie około 16°) wiązała się silna erozja gleb, w związku z czym poziom humusowy (uprawy) był tu antropogenicznie kształtowany na rumowisku skalnym.

Uwagi dotyczące techniki budowy wałów obronnych.

Przekrój geologiczny świadczy o tym, że wały budowano z gruntu pochodzącego z bezpośredniego ich sąsiedztwa. W ten sposób powstawały wysokie skarpy zewnętrzne, ze sztucznie obniżonym podłożem; ich wysokości pierwotne można szacować na 5-6 m. Natomiast u stóp skarp wewnętrznych powstawały fosy o głębokości około 1-2 m. Obecnie fosy są w dominującej części wypełnione produktami degradacji (= deluwiami) pochodzącymi z wałów obronnych. W przypadku trzech górnych wałów materiał nasypowy pochodził głównie z profilu leśnej gleby płowej i tylko częściowo z jej lessowego podłoża. Były to więc typowe wały ziemne. Najniższy natomiast zbudowany był z poziomów gliniastej *terra fusca* oraz niżej występującego rumowiska gezy górnokredowej. Profil nasypu tego ostatniego wału jest więc dwuczęściowy, odpowiednio do sekwencji sypania materiału: dolne czyli wcześniej nasypowane warstwy pochodziły z gliniastego materiału glebowego (*terra fusca*), a górne, tzn. odłamki i bloki przemieszane z gliniastym „wypełnieniem” pochodziły z rumowiska skalnego gezy. Stwierdzając taki układ warstw nasypowych wału najniższego, H. Zoll-Adamikowa (1974, s. 157-160) sugerowała wyróżnienie dwu faz jego budowy: pierwotny wał ziemny miał być później nadbudowany „skrzyniowato” ułożonymi pryzmami kamieni. Z geologicznego punktu widzenia nie ma podstaw do takiej interpretacji; można zresztą podkreślić, że wspomniana autorka nie znalazła w swoim wkopie (według jej numeracji

„wykop 2”) drewnianych elementów konstrukcji „skrzyniowej”.

Uwagi dotyczące ogólnej koncepcji systemu obronnego grodziska w Guciwie.

Prezentowany przekrój geologiczny daje podstawę do podjęcia próby wnioskowania także na ten temat. Zanim skomentuję to co zdaje się wynikać z przekroju, zwrócę uwagę na ogólny układ zrekonstruowanych śladów wałów obronnych (ryc. 1). Wskazuje on, że:

a) majdan centralny był obwiedziony wałem wewnętrznym, w którym były jakby ukryte dwa wejścia-wyjścia po stronie N i S, zabezpieczone kurtynowo-kulisowym układem wału najwyższego;

b) grodzisko było najsilniej zabezpieczone od północy, tzn. od doliny Wieprza, którą przebiegał ważny szlak komunikacyjny (*vide* H. Maruszczak 1997, 1998); nic więc dziwnego, że od tej strony wybudowano aż 4-6 wałów obronnych.

Sądzę, że konieczność najsilniejszego zabezpieczenia od strony doliny Wieprza była przyjęta jako podstawowa dla koncepcji całego grodziska; z innych stron nie było to konieczne dzięki występowaniu bardzo stromych zboczy oraz silnie urzeźbionego, zalesionego wnętrza grzbietu roztoczańskiego (*vide* H. Maruszczak 1997). Dlatego też uważam, że wielowałowy system od strony północnej nie był rozbudowywany stopniowo, ale został pierwotnie zaplanowany i zrealizowany. Przekrój geologiczny zdaje się potwierdzać taką interpretację. W nasypach wałów nie ma śladów wielofazowej ich budowy/rozbudowy; wszystkie zbadane wały są pod tym względem do siebie podobne, a więc podobna była technika ich budowy.

Cztery zbadane wały zlokalizowano w sposób wskazujący na prostą i logiczną koncepcję „techniki obronnej”. Wały sypano w odległościach stopniowo malejących ku górze tak, że między dwoma najwyższymi wałami powstała głęboka i wąska fosa (międzywale), w której atakujący przeciwnik znajdował się w bardzo trudnym położeniu. Sądzę, że przy takiej technice budowy dodatkowe zabezpieczenie palisadą obronną wystarczało tylko na najwyższym wale.

Takie są moje podstawowe wnioski, wynikające z geologicznych i geomorfologicznych badań wałów obronnych grodziska guciowskiego. Mam nadzieję, że będą one stanowiły przyczynek do prowadzonej przez archeologów dyskusji na temat wielkich grodzisk małopolskich. W kontekście dotyczącym m. in. grodziska w Guciwie wypowiedziała się ostatnio na ten temat S. Hoczyk-Siwkova (1999).

LITERATURA

- H o c z y k - S i w k o w a S.
1999 Małopolska północno-wschodnia w VI-X wieku: Struktury osadnicze. Lub. Mat. Arch., t. 12.
- M a r u s z c z a k H.
1995 Accumulation conditions and upper limit of Neopleistocene loess in Central Roztocze Region (SE Poland). Annales UMCS, sec. B, vol. 50, s. 151-171.
1997 Wczesnośredniowieczne grodzisko w Guciowie na Roztoczu: wnioski z analizy jego topografii i warunków fizjograficznych regionu. APŚ, t. 2, 227-236.
- 1998 Geologiczne i geomorfologiczne warunki rozwoju osadnictwa prahistorycznego na Roztoczu. PGeol., t. 49, s. 851-856.
- Z o l l - A d a m i k o w a H.
1974 Wyniki wstępnych badań wczesnośredniowiecznego zespołu osadniczego w Guciowie, pow. Zamość. Spr. Arch., 26, s. 115-169.

HENRYK MARUSZCZAK

THE LOCATION CONDITIONS, CONCEPT AND TECHNOLOGY OF RAMPART CONSTRUCTION OF THE EARLY MEDIEVAL STRONGHOLD IN GUCIÓW IN THE LIGHT OF THE ANALYSIS OF A GEOLOGICAL SECTION

With the help of hand drilling with a ground auger, the construction of four ramparts was examined in the north-western part of an early medieval stronghold in Guciów at Roztocze (Fig. 1). On the basis of the analysis of the borehole profiles (vide Fig. 2) the following conclusions can be reached: a) the earth ramparts were built in the area previously utilised in farming (deforested), which is testified to by the truncation of the original lessivé soil (profile: A-Ee-Bt-B/C-C); b) after the stronghold had been abandoned (in 11th/12th century ?), the area under investigation was again overgrown by a forest, due to which some parts of the ramparts were well preserved, together with the soil that developed on their surface (profile: A-A/E-B-C).

It follows from the analysis of the rampart construction that the stronghold in Guciów was built according to a uni-

form concept and it was not further reconstructed. The differences in the number of ramparts in individual sectors of the stronghold (vide Fig. 1), and also in the degree of defence capacity, corresponded to the natural geo-technical conditions concerning the ground and terrain of the close surroundings. Among the examined ramparts, three upper ones were made of silt deposits coming from the crust of the loess soil below (Fig. 2). Only the lowest rampart was built outside loess. It is characterised by a reversed sequence of soil formation: the lowest part of the rampart was made of loamy deposits of the terra fusca soil which was formed on the basis of the Cretaceous age geza, the top part was made of the erosion debris of this rock. From the geological point of view, there is no reason to assume that this rampart was built in two stages as suggested in H. Zoll-Adamiakowa (1974).

Zakład Geografii Fizycznej i Paleogeografii UMCS w Lublinie